

РЕЦЕНЗИЯ ЗА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

на тема „Теория на познанието в българската философия през XX век“

от Мадлен Григоријева Ангелова-Елчинова

за присъждане на образователна и научна степен "доктор" в професионално направление 2.3. Философия (История на философията. Българска философия) към катедра „История на философията“

Дисертационният труд съдържа 309 стандартни страници, които съответстват на 239 компютърни страници. Състои се от увод, четири глави, заключение и две приложения (приложение с използваните в текста абривиатури и приложение с предложените преводи на понятия от английски език). Библиографията съдържа 194 заглавия, 31 от които на български език, а останалите 163 - на английски език.

Уводът, както е по традиция, въвежда в актуалността темата, посочва целта на изследването, основните тази и използваната методология. Вместо секция за структурните особености на текста, която всъщност обяснява избора на подход, бих искала да видя аналитичното съдържание, разгърнато в дисертацията, да се пренесе и в автореферата. Това обаче не е никакъв недостатък, а просто специфика. Целта на дисертацията, според авторката, е защита на екстерналистското разбиране за външните емпирични факти като основа на философското познание. Това, естествено, имплицира критика на интернализма, по-специално в неговия интерналистки вид. Не знам дали всъщност дисертацията не се отнася за всяко познание, а не само за

философското, което, според мен, не се третира никъде повече в дисертацията като отделна разновидност на познанието изобщо. Отъждествяването на цел и задача също е дефект, който лесно може да се отстрани при редакцията на текста за публикуване. За да защити принадлежността към историко-философското изследване, авторката въвежда две тези: една „чисто“ философска и една историко-философска, а именно: първо, неприемливост на интернализма в теориите за обосноваването и за природата на менталните състояния, и второ, склонна съм да подкрепя под-тезата с историко-философски характер, а именно, че водещите теории в съвременната епистемология и философия на съзнанието имат аналози в епистемологията, развивана в България (с. 9 от дисертационния труд). Тук е моментът за две забележки: първо, трябва да се постави номерация на страниците в дисертационния труд; второ, няма такова нещо като „подфилософска теза“, има „философска под-теза“.

В първата глава се разглежда разграничението *a priori* и *a posteriori* по отношение на знанието и обосноваването, като след представянето на класическата концепция и съвременните ѝ варианти е разгледано т.нар. ново *a priori*, за да се покаже, че интерналистският фундационизъм няма друго оръжие освен позоваването на „интелектуално разбиране и на интуиции (често двете се разглеждат като синоними). Същественният момент тук, който трябва да се открие и като принос на дисертацията, е изработването от авторката на собствен аргумент срещу разграничението *a priori* и *a posteriori*, който цели да покаже, че самото разграничение между *a priori* и *a posteriori* съдържа логическо противоречие (с. 36 и 46 от дисертацията). С думите на самата, авторка, „Противоречието показва единствено, че няма как *a priori* обосноваването да изразяват *необходимо* знание. Това обаче е достатъчно за да се аргументира твърдението, че в самата експликация на концепцията за *a priori* знанието се съдържа противоречие,

което прави класическото разграничение между a priori и a posteriori невярно. Изходът е или отказ от разграничението, или отказ от необходимостта на a priori знанието (съответно – от необходимостта на априорните пропозиции изобщо.“ (с. 46 от дисертацията) Тъй като опровергаването на класическата концепция не е окончателен аргумент срещу априоризма, трябва да се отдели време и място за разглеждането на новите, умерени или слаби концепции за априорното. Това се прави във втората част на първа глава. Там се показва контингентността (случайността, както обичайно, но може би не дотам правилно се превежда на български) на априорните твърдения, изявява се тяхната фалсифицируемост, с което се слага край на връзката между априорност и необходимост. По този път неизбежният резултат, както показва авторката, е свеждането на понятието за априорно обосноваване и знание до интуиция. С това то губи и статуса си на фундамент. Съпоставянето на априорното със знанието, придобито от опита, и с понятията ни за процеси и способности допълнително дава основание на тезата, че новото разбиране за априорното има нови функции, които обаче не може да изпълнява. Оттук логично се преминава към изследване на статута на интуициите като „заместител“ на стандартното априорно.

Втората глава е посветена не толкова на съзнателния или не характер на интуициите, нито на „творческия им потенциал“, а на тяхната епистемична стойност, произтичаща от съответното характеризиране на природата им. Разбира се, това налага да се построи и работна дефиниция. С това е свързан и първият ми въпрос към докторантката: избира ли тя някакво „усреднено“ определение на интуиция за своята работа? Интересна съпоставка е тази между интуиции и нагледи, защото, както е добре известно, Кантовите нагледи на английски език се наричат интуиции. Тук намираме и най-много позовавания на български автори, например на

Михалчев и Казанджиев. Работните дефиниции на интуицията се представят като избор измежду три предложения: интуициите като убеждения, интуициите като ментално състояние *sui-generis* и интуицията като диспозиция (за поддържане на убеждение (с. 103 от дисертацията и с. 17 от автореферата). И трите предложения се отхвърлят от авторката, както и някои по-специфични такива, напр. на Гигеренцер. С този негативен арсенал се пристъпва към анализ на евиденциалния статус на интуициите в секция 2.2. Най-напред са изложени два от най-влиятелните аргумента срещу положителната евиденциална стойност на интуициите, а след това се дискутират опитите да се неутрализират тези аргументи. Накрая авторката предлага свой собствен аргумент от липса на знание срещу тезата, че интуициите са основен методологически инструмент на философията (напр. с. 114 от дисертацията). Както тя сама отбелязва, „Твърдението, което защитавам, е че в съвременната епистемология и метафилософия се наблюдава липса на знание по отношение интуициите, докато те същевременно играят ролята на „разделящ фактор“ между основните лагери в методологическия дебат.“ (с. 120 на дисертацията). По мое мнение, предложената защита е успешна. В самото изложение на аргумента е използвана една въображаема (безсмислена) дума, която обаче има широко разпространен аналог сред любителите на научната фантастика: джинджипляктор. Намирам, че би било по-уместно да се използва тя, отколкото нейно подобие. Крайният извод е, може да се каже, агностически: няма как да се определи дали интуициите играят някаква съществена роля в познанието, тъй като нито защитниците, нито противниците им знаят какво е интуиция. Не мисля, че анализът на съществуващите определения за интуиция в съвременната философия е изчерпателен, но си давам сметка, че такъв би изисквал отделна (обемиста) дисертация.

Третата глава най-добре би била описана с думите на авторката: „...ще се опитам да предложа алтернатива на интерналисткия фундаментализъм с оглед на обосноваването на философски теории. Идеята ми е да демонстрирам, че начина, по който правим философия, съответства на комбинация между методите абдукция и мисловно равновесие (MP), както и че такъв тип стратегия е съвместима с екстерналистски фундаментализъм по отношение на обосноваването. Приносът на разработката е свързан с това, че не е необходимо MP да се третира по стандартния начин - като олицетворение на кохерентизма.“ (с. 123) Тази алтернатива е абдуктивният метод, известен още като извод към най-доброто обяснение, придружен от стратегията на мисловното равновесие, добила изключителна популярност в последните едно-две десетилетия. Последният се разглежда като необходимо, но не достатъчно условие за обосноваването на дадена пропозиция. Детайлният анализ на тези два метода е прецизен и задълбочен. Изводът се разкрива като четири критерия за изводимост, които следва да се прилагат към абдуктивния метод (с. 129 от дисертацията), що се отнася до последния, и като необходимост от въвеждане на нови понятия, що се отнася до мисловното равновесие: фоново знание и релевантни странични пропозиции. (с. 149) Мимоходом отбелязано, the trolley dilemma се превежда като дилемата с мотрисата. Главата завършва с равносметката, че мисловното равновесие в актуален момент е съвместимо с екстерналисткия фундаментализъм на обосноваването, което го прави подходящ метод за философстване.

Четвъртата глава се занимава с интернализма и екстернализма по отношение на менталното съдържание, което не съм съгласна да се отъждествява с концептуално съдържание и искам да попитам докторантката защо прави такова отъждествяване? Какви са нейните основания? Извън този частен въпрос, фокусът върху защитата на

екстернализма дава възможност за демонстриране на тясната връзка между епистемология и философия на съзнанието, а това на свой ред е демонстрация на ролята на картезианската „официална доктрина“ като фонова теория на интерналистиките концепции. Показана е и връзката на философията на езика с проблема за менталното съдържание, което има сериозна дидактическа стойност. Следващата секция също упорито защитава концептуалния характер на менталните съдържания, но аз не оставам докрай убедена от аргументите. Тук е направен и „превод“ на тези нови термини на езика на българската епистемология от 60-те до 80-те години, което е изключително любопитно. Направено е съответното разграничение между социален и физически екстернализъм, като по отношение на първия е представен анализ и критика на прочутия аргумент на Бърдж за понятието „артрит“. Особено интересна е втората част на четвърта глава, където в духа на Селърс се анализира митът за перфектния говорител, макар че авторката не го нарича така. Пълното разбиране или концептуално владение от страна на един говорител на използваните от него понятия е утопия, подценяваща пролиферацията на смислите, употребите и непрозрачността на референциите на езиковите форми. Третата част показва парадоксалността на възраженията на интерналистите, че т.нар. „функция на концептите“ позволява ограничаването на менталните съдържания до „вътрешното“. Затвърждавайки впечатлението за основно критичен дух на четвъртата глава, нейната последна част прави извода, че с толкова много недостатъци интернализмът не може да бъде приет, като оставащата възможност е, както авторката го нарича, широк физически екстернализъм.

Заключението синтезира негативните и позитивните изводи и декларира, че „съвременната епистемология не се нуждае от „вътрешни“ основи на познанието и по-скоро трябва да се насочи към изследването на ролята на средата за формирането на менталното съдържание.“ (с. 31

от автореферата). Тази формулировка ми се вижда по-приемлива от леко приповдигнатия тон на заключителните думи в самата дисертация, където набързо се отхвърля методологическата нормативност за сметка на критериалната. Това обаче не отменя добрите впечатления от работата като цяло.

Приносите са формулирани пестеливо, някъде скромно, някъде по-експанзивно, но общо-взето съм съгласна с тях. По-разширената формулировка, от която да се виждат основанията им, би била по-препоръчителна.

Дисертацията е написана на ясен език, структурирана е прекрасно, така че да се виждат връзките между отделните глави, секции и параграфи, и се чете леко и приятно. По традиция, има много печатни грешки, пропуснати или излишни запетайки и други дребни езикови пропуски. Препоръчвам един остър редакторски поглед преди публикуването на текста. Добре е също така да се помисли за изглаждане на англицизмите в изложението, което е постоянна задача пред всички колеги, работещи в областта на съвременната епистемология и философия на съзнанието и езика.

Всичко казано по-горе ми дава основание напълно убедено да гласувам с „да“ за присъждането на образователната и научна степен „доктор по философия“ на Мадлен Ангелова-Елчинова.

05.04.2020

Гр. София

Проф. дфн Анета Карагеоргиева